

Jorma Kalela (1940–2022)

Turun yliopiston poliittisen historian professori emeritus Jorma Kalela kuoli 2. marraskuuta 2022. Hän oli syntynyt Helsingissä 12. marraskuuta 1940.

Jorma Aarno Aimo Kalelan lapsuudenkoti sijaitsi Kaisaniemen kasvitieteellisessä puutarhassa, jossa oli hänen professori-isänsä Aarno Kalelan, puutarhan esimiehen, virka-asunto. Partiolaisina Jorma ja hänen pikkuveljensä Jaakko innostuivat samoilemaan luonnossa, mutta isänsä, äitinsä, setiensä ja isoisänsä Aimo Kaarlo Cajanderin luonnontieteillijäperintöä he eivät jatkaaneet, vaan hakeutuivat valtiotieteelliseen tiedekuntaan.

Ressun ja sotaväen käytyään Jorma Kalela aloitti vuonna 1960 opinnot Helsingin yliopistossa poliittinen historia pääaineenaan. Oppituolin haltija L. A. Puntila otti hänet assistenttikseen kandidaatin- ja lisensiaatin-tutkintojen valmistuttua. Hän väitteli vuonna 1971 ja sai nimityksen poliittisen historian dosentiksi vuonna 1973. Samana vuonna hänet kutsuttiin Suomen Historiallisen Seuran tutkijajäseneksi. Työuran viimeisenä vaiheena oli Turun yliopiston poliittisen historian professori. Siihen Kalela nimitettiin vuonna 1992, ja hän jäi eläkkeelle vuonna 2004.

Ulkopolitiikka ja kansainväliset suhteet, myös kolmannen maailman kysymykset, kiinnostivat Kalelaa 1960-luvulla. Näitä asioita hän pohti eri areenoilla, kuten Ylioppilaslehden ja Yleisradion ajankohtaistoimituksen kommentaattorina. Hän meni mukaan sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelmatyöhön ja ennen pitkää myös liittyi puolueen jäseneksi.

Assistentti Kalela halusi uudistaa poliittisen historian tutkimuksen ja opetuksen. Yhdessä toisen nuoren kansainvälisten suhteiden tutkijan Osmo Apusen kanssa hän pyrki lähentämään historiaa yhteiskuntatieteisiin. Historioitsijan piti tunnustaa tutkimuksensa teoreettisuus ja tehdä se läpinäkyväksi, johdonmukaiseksi ja arvioitavaksi. Kalelan väitöskirja *Grannar på skilda vägar* (1971) käsitteli Suomen ja Ruotsin suhteita 1920-luvun alussa. Se oli historioitsijan tarkan lähdeyöskentelyn ja käsityötaidon näyte, mutta toteutti samalla historian yhteiskuntatieteellistämisen ohjelmaa. Kalela sovelsi päätöksenteko- ja eliittiteorioita ja määritteli käsitteensä huolellisesti.

Pian väitöskirjan jälkeen valmistuneessa metodioppikirjassaan *Historian tutkimusprosessi* (1972) Kalela korosti historiantutkimuksen ja ”muiden” yhteiskuntatieteiden yhtäläisyyttä. C. Wright Millsin, E. H. Carrin ja Pentti Renvallin ajatuksia omaperäisesti yhdistäen hän vaati historiantutkijaa tiedostamaan ennakkolähtökohtansa ja esitti historiallisen tutkimusprosessin ”hypoteettis-deduktiivisena” päättelynä. Tämä oli kau-

kana monen historioitsijan totunnaisesta ajattelusta ja näyttäytyi joillekin yllytyksenä ennakkokäsityksiä vahvistavaan tutkimukseen.

Kalelan näkemys poikkesi kuitenkin myös siitä, mitä niin sanotun kahden historian keskustelun käynnistäneet uudistajat tavoittelivat. Antero Heikkinen ja Heikki Ylikangas hahmottelivat *Historiallisessa Aikakauskirjassa* vuonna 1971 ”toista historiaa”, joka osoittaisi pysyviä säännönmukaisuuksia ja tuottaisi näin päätöksentekoon sovellettavaa tietoa. Kalela osallistui keskusteluun vastustamalla positivistisen yhteiskuntatieteen ideaalien tuomista historiantutkimukseen. Pysyvien säännönmukaisuuksien sijasta historiantutkimuksen piti osoittaa säännönmukaisuuksien muuttuvuutta ja muutettavuutta. Näin historiantutkimus täyttäisi humanistisen perinteen mukaista tehtävää ”vieraantuneen ihmisen vapauttamisessa”. Jürgen Habermasin käsittein voidaan sanoa, että Kalela asetti emansipatorisen tiedonintressin instrumentaalista tiedonintressiä vastaan.

Taloudellisiin rakenteisiin liittyvä valta ja politiikan yhteiskunnalliset ulottuvuudet nousivat keskeisiksi Kalelan 1970-luvun töissä. Suomen Akatemian tutkijana Kalela organisoi ”Pulaprojektin”, joka käsitteli valtion ja talouden suhdetta 1930-luvun laman yhteydessä. Pohjoismaisen tutkimusyhteistyön osana aloitettuun hankkeeseen osallistui useita graduntekijöitä ja muutama jatko-opiskelijakin. Projektimuoto oli 1970-luvun alkuvuosina uutta ja niin oli myös tutkimuksen ja opetuksen demokraattisen yhdistämisen periaate. Argumentti voittaa auktoriteetin – tämä ohjasi Kalelan toimintaa. Laaja projektisuunnitelma ylsi 1920- ja 1930-luvun Suomen talouspoliittisten aatteiden tutkimukseksi, ja Kalela julkaisi sen sittemmin *Pulapolitiikkaa*-kirjana (1987).

Talous- ja sosiaalipoliittikan poliittinen historia pysyi hänelle tärkeänä aihepiirinä. Työvoimaministeriön palkkaamana hän laati tutkimuksen *Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa*. Vuonna 1989 julkaistu kirja on työtä ja toimeentuloa käsittelevän suomalaistutkimuksen kärkeä ja myös poliittiselta sanomaltaan yhä ajankohtainen: se päättyy kansalaistulon perusteluihin. Tähän keskusteluun Kalela osallistui myöhemminkin. Suomen Akatemian *1990-luvun talouskriisi*-tutkimusohjelmassa vuosina 1998–2001 Kalela johti usean tutkimushankkeen konsortiota.

Oli luontevaa, että säännönmukaisuuksien muutettavuutta korostanut tutkija ryhtyi 1970-luvun alussa tutkimaan työväenliikettä ja etsimään virikkeitä marxilaisista tutkimuskeskusteluista. Samaan tapaan suuntautuivat useat muut poliittisen historian nuoret tutkijat ja opiskelijat, jo ennen Kalelaa häntä nuoremmat Seppo

Hentilä ja Jussi Turtola. Vuonna 1976 ilmestyi heidän ja kuuden muun Helsingin yliopiston Poliittisen historian laitokseen kytkeytyneen miehen kollektiivisesti kirjoittama kunnianhimoinen ”kokonaistulkinta”, *Suomen työväenliikkeen historia*. Kalela oli ryhmän vanhin ja ainoa jo väitellyt.

Helsingin yliopiston poliittisen historian molemmat virat, professuuri ja apulaisprofessuuri, olivat täytettävänä vuonna 1979. Kalela ei edustanut sitä, mitä virantäytön asiantuntijat Matti Klinge, Päiviö Tommila ja Sune Waller halusivat historiantutkimuksen ja poliittisen historian olevan. Kirjoitettuaan viranhakuvalituksenaan tutkielman lausunnonantajien ”pyhitetyistä ennakkokäsityksistä” Kalela siirtyi yliopistolta Pitkäsillan yli paperityöläisten ammattiliittoon.

Paperiliitto antoi tukensa historiahankkeelle, joka tähtäsi tavanomaista järjestöhistoriaa laajempaan historiallisen tiedon tuottamiseen ja ajankohtaistamiseen. Tämä näkyi jo Kalelan itsensä kirjoittamissa kahdessa kirjassa, *Taistojen taipaleelta* (1981) ja *Näkökulmia tulevaisuuteen* (1986), mutta ennen muuta siinä, että historiahanke rakentui ammattiliiton jäsenten paikallisten tutkivien opintokerhujen verkostoksi. Kalela pani täysillä peliin jo pitkän opettajakokemuksensa. Paperiliiton hanke liittyi uraauurtavalla tavalla kansainväliseen historialiikkeeseen, joka nosti esiin tavallisten ihmisten ja alistettujen ryhmien ääntä ja oikeutta ”omaan historiaan”. Kalela vaikutti vahvasti historia alhaalta -lähestymistapojen ja etenkin muistitietohistorian kehittelyyn. Hänestä tuli keskeinen toimija historiantutkimuksen ja folkloristiikan vuoropuhelussa ja yhteistyössä.

Tieteidenväliset ja kansainväliset keskusteluyhteydet olivat Kalelalle tutkimustyön olennainen osa. Pohjoismaiset verkostot olivat tärkeitä kaikkien tutkimusteemojen yhteydessä ja myös historian metodikysymysten käsittelyssä. Hän oli Helsingin yliopiston puolelta organisoituvastuussa yhdessä Greifswaldin yliopiston kanssa järjestetyistä seminaareista, joihin useat historioitsijat ja yhteiskuntatieteilijät Suomesta ja DDR:stä ehtivät

vuosina 1973–1990 osallistua. Monet brittihistorioitsijat tulivat läheisiksi pohdinnoissa uusista historioista ja historian yhteiskunnallisista merkityksistä. Tutkimuskaudet Oxfordissa ja Lontoossa osaltaan loivat yhteyksiä.

Kalela siirtyi professoriksi Turkuun 1990-luvun alun suurten kansallisten ja ylikansallisten muutosten aikaan. Hän ryhtyi uudistamaan tutkijankoulutusta. Hänen alullepanemansa Turun ja Helsingin poliittisen historian oppiaineiden seminaariyhteistyö sai nimen HISPO, Historia ja politiikka uudessa maailmassa. Historiantutkimuksen oli avattava näkökulmia tulevaisuuteen.

Omaa tutkimustaan ja opetustaan Jorma Kalela suuntasi yhä enemmän kysymyksiin historiallisesta tiedosta ja sen poliittisista ja eettisistä ulottuvuuksista. Niistä hän loppuun asti kirjoitti ja keskusteli. Hänen tunnetuimmat teoksensa *Historiantutkimus ja historia* (2000) ja *Making History* (2012) käsittelevät historiantutkimusta osana paljon laajempaa historiaa, menneisyyden merkityksellistämistä. Kalela korostaa historiantutkijan vastuuta kahteen suuntaan: suhteessa tutkimiinsa ihmisiin ja suhteessa yleisöön.

Teosten esittämä näkemys historiasta on täysin vastakkainen historioitsijoiden vanhalle tutkimattoman aukon täyttämisen toiveelle, joka vihjaa, että tutkimus on sitä parempi, mitä varmemmin se lopettaa keskustelun kyseisestä aiheesta. Kalela esittää historian loputtomana väittelynä ja ottaa vakavasti postmodernismin haasteen. Kuitenkin hän luottaa edelleen valistuksen tavoitteeseen, ratkaisunsa rationaalisesti perustelevaan, itsetietoiseen ihmiseen. Edelleen, kuten ensimmäisissä metodologisissa töissään, hän vaatii historiantutkijalta suunnitelmallisuutta ja läpinäkyvää, arvioitavaa päätelyä. Maailman muuttuminen epävarmemmaksi näyttää kääntyvän voitoksi, sillä itsestäänselvyksien purkauksessa on perusteltava sellaista, mikä aiemmin otettiin annettuna.

Monien opiskelijoiden ja tutkijoiden ajatteluun Jorma Kalelan sanoma on vaikuttanut syvästi. Se ei ole vähäinen saavutus.

Pauli Kettunen
Poliittisen historian professori emeritus
Helsingin yliopisto